

Лариса Стасюк

ФЕНОМЕН НЕООРТОДОКСІЇ: ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ

Розглянуто специфіку феномену неоортодоксії, яка як загальна тенденція культивувала намагання відродити ідеї раннього протестантизму, зокрема ортодоксального лютеранства і кальвінізму, а як течія протестантської думки критикувала ліберальну теологію. Виявлено, що відсутність єдиної системи і принципових положень неоортодоксії не зменшило її значущості у розвитку християнської думки.

Ключові слова: *неоортодоксія, лютеранство, кальвінізм, діалектична теологія, теологія парадоксів, теологія кризи.*

У добу постмодерну один із напрямів філософії репрезентує релігійно-філософська антропологія, характерна риса якої визначається домінуванням трансцендентного вияву буття людини у проблемному полі її відношення з Абсолютом. У її межах функціонує течія неоортодоксії, яка помітно вплинула на розвиток християнської думки ХХ ст.

Відсутність єдиної позиції не зменшила вагомості неоортодоксії у період її активного поширення у християнській теології завдяки спроможності неоортодоксів пробудити інтерес до герменевтики, есхатології, уможливленню актуалізації християнської філософської думки апостольських Отців церкви та ортодоксально-протестантської (лютеранської й кальвіністської) теології доби Реформації. Застосування методів теології діалектичної, теології парадоксів і кризи сприяло поширенню екуменічного руху. Отже, метою нашого дослідження є розкриття та осмислення особливостей неоортодоксії як релігійного феномена й виявлення його ролі та значення у розвитку релігійно-філософської антропології.

Фундаментальними з проблем особливостей функціонування кальвінізму у західноцивілізаційному просторі є дослідження П. Кралюка, В. Любашенко, Р. Соловія, П. Яроцького та інших науковців. Проте тематика місця ранньопротестантської ортодоксії у становленні неоортодоксальної теології та специфіки неоортодоксії як феномена у контексті компаративного аналізу з витоковим віровченням залишається недостатньо виокремленою і розкритою.

Витоки неоортодоксії сягають 20-х років ХХ століття і пов'язані з видрукуванням роботи К. Барта "Послання до римлян" і подальшою підтримкою Ф. Гогартеном, Е. Бруннером, Е. Турнейzenом та іншими теологами засадничих принципів та позицій К. Барта. Негативно ставлячись до атеїстичного гуманізму, він критикує ліберальну теологію протестантизму. Теолог зауважує, що Бог відроджує Святого Духа і наділяє його специфічними властивостями. Людина

ж отримує моральну силу, милість і благодать для своєчасної допомоги у разі її звертання до Абсолюту. У природі людина також відчуває цілеспрямовану й розумну довершеність, силу мудрого і благого Небесного Отця, який скеровує її життя та буття всіх речей. “Бог всемогутній... А могутність означає здатність до реалізації, можливість відносно дійсності... Він володіє всім. Він є основоположна міра всього дійсного і всього можливого”¹. К. Барт, ідентифікуючи себе послідовним адептом кальвіністського віровчення, вважає неможливим без Божої допомоги виконання людиною її основного завдання, сутність якого полягає у відновлені нею образу Бога.

Незважаючи на спільні апіорні погляди теологів-неоортодоксів щодо абсолютної авторитетності Святого Писання, трансцендентності Бога відносно людського знання і діяльності у всіх її проявах, впевненість у гріховності людства та ін., вони усвідомлювали неспроможність обґрунтування всіх теологічних проблем засобами діалектичного методу. Відтак у неоортодоксії простежується методологічна диференціація на діалектичну теологію, теологію парадоксів і теологію кризи. Не будучи єдиною системою, неоортодоксія виявляється передусім як загальна тенденція, що охоплює ідеї і переконання низки протестантських мислителів.

Формуючи ідеї у контексті неокальвінізму, представники неоортодоксії заперечували ліберально-теологічне розуміння релігії як вияву природи людини і частини культурної історії. Вони трактували культуру як результат та вираження релігії з її есхатологічними інтенціями. Дотримуючись ідеї деміфологізації християнства, неоортодокси прагнули співвіднести віровчення з реаліями людського буття та “активно реагувати на гострі соціальні проблеми”².

Основоположним неоортодокси визначають вчення про абсолютну всемогутність Бога, який автономно і відомими лише Йому способами і засобами реалізовує самоодкровення. Така думка унісонно перегукується з проповіданням Ж. Кальвіном ідеї жорсткого, встановленого ще до народження індивіда, напередвизначення його до спасіння чи вічних мук, тобто з відстоюванням позиції часткового напередвизначення, або партикуляризму. М. Лютер же займав позицію універсального напередвизначення, згідно з яким усі люди мають однакову можливість до спасіння. Згідно з кальвіністським ригористичним вченням про напередвизначеність анулюється свобода людської волі, проте це не призводить до заперечення активної життєдіяльності. Віра кальвіністів у напередвизначеність спрямувала їх до найактивнішого серед інших конфесій підприємництва у період становлення капіталізму, що стимулювалося такими зовнішніми ознаками вибраності до спасіння, як успішна і результативна діяльність.

У період первісного накопичення капіталу стимулом для розвитку капіталістичних відносин слугувало кальвіністське вчення про абсолютну Божественну напередвизначеність, відповідно до якого спасіння гріховної за природою людини повністю залежить від Божого промислу, а її фінансові, навчальні, професійні, сімейні успіхи опосередковано засвідчують про її обраність всесильним Богом до спасіння, а не приреченість до загибелі. Отож основна мета кальвініста полягала у досягненні успішності у всіх сферах життя, що потребує безперервної праці, економії та вкладення капіталу в нові прибуткові справи, а також аскетичної поведінки і виконання морально-етичних настанов згідно з догматом мирського призначення. “Соціальна діяльність кальвініста в миру — це діяльність на більшу славу Господу. Таким самим є й характер професійної діяльності, котра здійснюється в рамках посеїбичного життя в ім’я всезагального блага”³.

Неоортодоксальне вчення про самоодкровення Бога як акту благодаті, в якому одкровення постає Божим словом у сенсі того, що стало плоттю Ісуса як Слова, Святого Писання як Слова і сповіщення як засобу трансляції Слова. По-перше, Ісус як Слово постає не історичною постаттю як у ліберальній теології, а Ісус як віра, засвідчена апостолами. По-друге, щодо Святого Писання як Слова передбачається, що “Святе Писання містить Слово, але само воно — не є словом”⁴.

Загалом для кальвіністів святе Писання — це абсолютний авторитет і закон, який вказує людині напрям до спасіння. Ж. Кальвін деталізовано переконує, що “церква стоїть на фундаменті пророків і апостолів. Щоб бути забезпеченими, не потрібно шукати захисту в рішенні Церкви. Святе Письмо дає ясне почуття правди, і це почуття правди вкорінене в наших серця та записане Святим Духом... Отже, пам’ятаймо, що навчені Святим Духом стоять на міцному фундаменті Святого Письма, й нема іншої правдивої віри від тієї, що запечатана в наших серцях Його печаттю”⁵. Кальвіністи дотримувалися однієї з визначальних особливостей протестантизму — визнання джерелом християнського віровчення лише Святого Писання й відкидання так званого Священного Переказу, який охоплював різноманітні, часто суперечливі папські булли, постанови Вселенських соборів, вчення Отців церкви тощо.

Святе Писання як першоджерело і об’єкт посилення, основа віровчення має вирішальне значення в еволюції Церкви. Визнання кальвіністами двох джерел одкровення про Бога, а саме: Книги природи, під якою розуміють створені Богом мінерали, флору, фауну, людей, рухом в історії котрих Він керує як природними плодами свого творіння, і Святого Писання як необхідного витоку і фундаменту своєї віросповідної теорії та практики,

ґрунтується на неоплатонічній, містичній традиції, а також спадщині Г. Сковороди. Ж. Кальвін наголошував на пізнанні природи через Святе Писання, яке має людську і божественну природу й авторство. Природна історія, за визначенням реформатських богословів, що включає у своє коло людину, і людська історія відкривають багато істин про Бога. Книга природи як книга Бога містить інформацію про природні предмети та їхню історію, а також вона засвідчує волю і досконалість Бога. Кальвіністи вважають за обов'язок і потребу вивчати Книгу природи, досліджувати весь життєвий процес, виробити світогляд на основі досягнення істин Книги природи і розмірковувати про Боже одкровення, знаходячи в цьому єдність, гармонію і сутнісне призначення, оскільки "задум Божий не зведений в якусь абстрактну систему, а втілений в природі"⁶.

Святе Писання у системі сучасного реформатського віросповідання визначається найголовнішим першоджерелом про Бога і Всесвіт, продукує наявність Божої благодаті як концентрованого сакрального вияву. Це засвідчує незмінність одного з головних принципів кальвіністської віроповчальної й культової системи *Sola Scriptura*, що передбачає абсолютний авторитет Святого Писання у релігійному пізнанні та у проблемному полі людського буття.

На тлі констатування відхилень у тлумаченні розуміння і сутності віри неоортодокси виявляли зацікавленість ранньопротестантською теологією. Підвалинами досягнення проблематики раціональності вірування у кальвіністській ортодоксії постає заперечення класичного фундаменталізму. В рамках епістемічного зобов'язання чи норми кальвіністські теологи стверджували, що віра в Бога не може бути ірраціональною у сенсі визнання її як засадничого принципу, який не потребує обґрунтування. М. Лютер же визначає виправдання або спасіння вірою та спілкуванням індивіда з Богом як складний духовний феномен, який культивує імплікацію божественного з людським буттям. Через ірраціональну віру душа пізнає усталені норми, поняття релігійного віровчення та етичні принципи, серед яких протестантизм виділяє ініціативність, автономність і потребує відповідальності людини перед Богом за їхнє застосування як дороговказу на шляху до спасіння. Кальвіністи впевнені, що необґрунтована віра не засвідчує наявність недоліків у пізнавальній діяльності, оскільки раціональність віри не потребує іншokonфесійних доказів чи свідчень.

Загалом концепція віри Ж. Кальвіна і М. Лютера стала своєрідним джерелом нових ідей і переконань, відповідно до яких власні заслуги і відповідальність за вчинки постають підґрунтям віри. Усвідомлення людиною акту сходження на неї Божої благодаті як наділення вірою, за М. Лютером, — це

єдиний шлях до її спасіння. Віра, на думку німецького реформатора, з одного боку, постає сенсом і внутрішнім наповненням життя людини, сутністю її необхідного зв'язку із буттям, з іншого — результатом низки сумнівів і небезпек, спричинених відчуттям ізольованості і “категоричного неприйняття життя”⁷. Адепти неоортодоксії зауважували, що за допомогою діалектичного методу уможливується віднайдення істини у протилежностях, зокрема, і в тих парадоксальних трактуваннях, які стосуються віри.

Лютеранство, не розділяючи, а розрізняючи віру і добрі справи. проголошує, що у стосунках людини з Богом проявляється праведність віри, у стосунках людини з ближнім — праведність добрих справ. Кальвіністські богослови на домінуючій позиції в духовно-практичному бутті суб'єкта виводять його діяльну зорієнтованість на віру в Бога. Світовий досвід, за спостереженням М. Гордієнка, засвідчує те, що найбільші економічні досягнення мають країни, де переважала ранньопротестантська релігія. “Це зумовлено особливістю духовно-моральних ідей протестантизму, які сприяють залученню людей до активної діяльності, що приносить позитивні результати. Саме завдяки цьому суттєво зростає престиж релігії і церкви”⁸.

Використовуючи діалектичний метод, а також методи парадоксів і кризи, прихильники неоортодоксальної теології спричинили розгортання процесів “відмежування абсолютно значимого змісту віри від всеможливих догматичних формулювань”⁹, що сприяло поширенню екуменічного руху. Традиційним є позитивне ставлення адептів ранньопротестантського віровчення до екуменізму. Зокрема, одним з прикладів численних ініціатив лютеран другої половини XVI ст. можна визначити листування їхніх богословів з Ієремієм II, для чого вони у контексті біблійного наративу акцентували увагу на віроповчальних спільностях, оснований на чистоті віри. Наміри співпраці між лютеранами і православними ініціював Ф. Меланхтон, який у листах до патріарха Йосипа позитивно оцінив ортодоксальність православ'я і провів паралелі між деякими догматичними засадами двох церков. Ознаки першої екуменічної моделі мають православно-кальвіністський синод у Торуні (1595 р.) і собор у Вільні (1599 р.), на яких відбулися спроби об'єднання у політичні й релігійно-політичні союзи і було розроблено проекти переліку певних догматичних тотожностей.

Стосовно діяльності кальвіністських відгалужень у XX ст. можна констатувати факт активного долучення речників голландської Реформатської церкви до процесів становлення екуменізму. Реформатська церква поділяла екуменічні ініціативи і брала активну участь в організації Всесвітньої Ради Церков, що засвідчує діяльність пастора Реформатської церкви Лейдена в Голландії Віссерта Гуфта. Кальвіністи активно сприяли розвитку екуме-

нічного руху новітньої доби, що підтверджують численні діалоги світового масштабу кальвіністів з римо-католиками (1969 р.), баптистами (1974 р.), англіканами (1984 р.), методистами (1987 р.).

Таким чином, неоортодоксія як течія протестантської думки зорієнтована проти ліберальної теології, а як тенденція проявляється через спробу реконструювати ранньопротестантські (ортодоксальні лютеранські й кальвіністські) ідеї. Проте основну увагу неоортодокси зосереджували на формулюванні принципів своєрідного неокальвінізму із засадничою концепцією абсолютної Божественної суверенності, трансцендентності і Божественної благодаті як виключній можливості отримати спасіння і віднайдення людиною шляху до Бога. Незважаючи на те, що у наш час спостерігається процес зменшення кількості прихильників неоортодоксії, що частково обумовлено їхнім зверненням до екзистенціалізму, песимістичними настроями відносно достовірності суджень людського розуму та відсутності ідей і планів перебудови суспільства, помітною залишається неоортодоксальна спадщина в теологічній думці.

1. Барт К. Очерк догматики. Издательство „Алтея” (СПб), 1997. — 272 с. С.75
2. Християнство: Словник / Під заг. ред. Л.Н. Митрохіна та ін. — М.: Республіка, 1994. — 559 с. С.301.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Переклад з німецької О.
4. Теологічний енциклопедичний словник / за ред. Уолтера Елвелла. — Москва: асоціація „Духовне відродження”, 2003. — 1468 с. С. 733.
5. Мітер Х.Г. Основні ідеї кальвінізму. — CRC World Literature Ministries: Християнський міст, 1995. — 238 с. С. 9-10.
6. Там само. С. 23-24.
7. Фромм. Э. Бегство от свободы; Человек для себя / Переклад с англійської Д. Н. Дудинский; худ. обл. М. В. Драко. — Мн.: ООО „Попурри”, 1998. — 672 с. С. 95.
8. Гордієнко М. Релігія як духовна субстанція української ідентичності // Історія релігій в Україні. — Львів: Логос, 2006. — Кн. II. — С. 90.
9. Теологічний енциклопедичний словник / за ред. Уолтера Елвелла. — Москва: асоціація “Духовне відродження”, 2003. — 1468 с. С.733.

SUMMARY

Larusa Stasyuk

Neoortodoksiyi Phenomenon: Issues and Challenges

The article discusses the specific phenomenon neoortodoksiyi that as a general trend of cultivated attempts to revive the idea of early Protestantism, especially Lutheranism and orthodox Calvinism, but as the current Protestant views critical of liberal theology. Revealed that the lack of a unified system and the key provisions neoortodoksiyi did not reduce its significance in the development of Christian ideas.

Keywords: neoortodoksiya, Lutheranism, Calvinism, dialectical theology, theology of paradox, theology crisis.

**Олексій Халецький,
Ольга Халецька**

НЕЗНАНИЙ БОГ АПОСТОЛА ПАВЛА В СВІТЛІ ЗРОСТАННЯ ЙОГО ІСТОРИЧНО-ДУХОВНИХ ЧИННИКІВ

Незнаний Бог ап.Павла невідомий не тому, що невідоме його ім'я, а тому, що він всеіменний і всеєдиний. “Коли запалюється свічадо мудрості, гасне світло релігії” (Еліша бен Абуя). Характеризується сучасна доба виникненням нової універсалістсько-теономної релігійності з її своєрідною гностизацією, тобто дієусвідомленням релігії як світотворчого просвітлення. Бог як уособлена творчісна сила діє самоздійснюється у світотворенні як історично-духовний розвиток і досягає самоусвідомлення у релігійно-філософській думці. Незнаний Бог ап.Павла отримує найбільш повний і глибокий розвиток у сучасній теології через здійснення універсалістсько-теономних тенденцій як дієбожжя і поступовір'я.

Ключові слова: Незнаний Бог, — всеімення, універсалістсько-теономна релігійність, гностика, світотворче просвітлення, історично-духовний розвиток і релігійно-філософська думка, дієбожжя і поступовір'я.

За “Діяннями апостольськими” б. 85 р. євангеліста Луки (Діян. 17:23) апостол Павло у Афіньському ареопазі б. 51-52 р. схвально відгукується про жертovníк Незнаному Богу, вбачаючи в цьому велику побожність і виголошуючи “ось того, кого навімання ви шануєте, того (тобто Незнаного Бога — О.Х.) я проповідую вам” (Діян. 17:23). Апостол Павло каже, що Незнаний Бог 1) “створив світ і все в ньому”, 2) не потребує храмового служіння, “бо сам дає ... все”, 3) створив все людство, щоби “людський рід” шукав його, 4) хоча він “недалеко, бо в нім живемо і рухаємось” і, цитуючи поета (рідкісний випадок у ап.Павла і у “Новому заповіті” взагалі), “ми Божий той рід”, 5) Незнаний Бог не потребує зображень (“золота, каменю, творів мистецтва...”) і людських вигадок про себе (очевидно певного конкретного антропоморфного образу), а 6) наказує каятися, бо 7) хоче судити весь світ, 8) через “мужа поставленого”, якого “для доказу воскресив”